

Бердянський державний педагогічний університет

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему

**«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ
НАРКОМАНІЇ В УЧНВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти другого

(магістерського) рівня вищої освіти

II курсу, групи м 22СР

Галузь знань 23 Соціальна робота

спеціальності 231 «Соціальна робота»

ДЖЕВАГО Аліна Вячеславівна

Керівник:

к.пед.н., ст. викладач Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., Анастасія ТУРГЕНЄВА

2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Наркоманія як соціально-педагогічна проблема.....	7
1.2. Характеристика основних причини поширення підліткової наркоманії.....	11
1.3. Сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах загальної середньої освіти.....	22
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2.ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	38
2.1. Соціально-педагогічна діагностика схильності до наркотичної залежності в учнівському середовищі у закладах загальної середньої освіти.....	38
2.2. Обґрунтування програми соціально-педагогічної профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах середньої освіти.....	47
2.3. Аналіз та оцінка результатів реалізації програми соціально-педагогічної профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах середньої освіти.....	51
Висновки до другого розділу.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність. Актуальність проблеми профілактики наркоманії визначається зміною наркоситуації в нашій країні, яка характеризується основними ознаками, серед яких «омолодження» вікового складу наркозалежних, розширення географії підліткової наркоманії, поява нових видів синтетичних наркотиків, доступність наркотичних речовин та їх активне нелегальне поширення у закладах освіти. Така ситуація обумовлюється соціально-економічними, політичними, культурними змінами в різних сферах українського суспільства, які зумовили виникнення специфічної соціальної реальності, яка характеризується явищами матеріального та соціального розшарування сімей, соціального сирітства, зміною традиційних цінностей і моделей ефективної поведінки, що у свою чергу призводить до появи необхідності штучної зміни соціальної реальності за допомогою різних наркотичних речовин.

За даними Міжнародної асоціації боротьби з наркоманією в світі нараховується близько 180 млн. наркозалежних, з яких 7% підлітки. Дослідження Центру «Соціальний моніторинг» показало, що кожний п'ятий ін'єкційний наркоман належить до категорії учнів або студентів. Статистичні дані Центру здорового способу життя Державного інституту розвитку сім'ї та молоді засвідчують, що 40% школярів хоча б раз пробували наркотичні речовини, перший досвід знайомства з наркотиками для 51% школярів припадає на вік 15-17 років, а для 41% на 11-14 років. Вживання наркотичних речовин серед підлітків набуває загрозливого масштабу, до того ж ситуація ускладнюється і тим, що змінюється криміногенна ситуація, так за останні п'ять років кількість наркозлочинів серед підлітків зросла в 4,8 рази, а кількість наркозалежних неповнолітніх, які перебувають на обліку, збільшилася у 2,7 рази [41].

Уживання психоактивних речовин неповнолітніми в Україні набуло значного поширення та являє серйозну небезпеку для подальшого розвитку

нашого суспільства, тому профілактика цього явища належить до найбільш пріоритетних соціально-педагогічних проблем.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження ефективних форм та методів соціально-педагогічної профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах загальної середньої освіти.

Як показало наше вивчення, різні аспекти проблеми профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах загальної середньої освіти досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, систематизація та класифікація наркотичних речовин, а також їх вплив на людину розглядалися В. Бориневичем, І. Пятницькою, Н. Молчановим, В. Сорокіним, А. Майським, Н. Ведьорніковою, В. Чистяковим, В. Лакіним. Питання профілактики наркоманії в Україні представлені у дослідженнях науковців О. Вінди, О. Коструба, І. Сомоватої, Н. Максимової, С. Толстоухової, З. Зайцевої, Г. Рашковського. Соціально-педагогічний зміст профілактичної діяльності розглядається у наукових працях М. Галагузової, Н. Литвинової, Н. Сироти, М. Шакурової.

Однак, не дивлячись на проведені дослідження, проблема соціально-педагогічної профілактики наркоманії не втрачає своєї актуальності, що зумовлено низкою суперечностей, а саме між: необхідністю організації соціально-педагогічної профілактики наркоманії та відсутності державних дієвих програм профілактики наркоманії у ЗЗСО для учнів різних вікових категорій; необхідністю створення індивідуалізованих соціально-педагогічних програм з профілактики наркоманії та відсутністю людських та матеріально-технічних ресурсів у ЗЗСО для здійснення такої діяльності.

Необхідність розв'язання окреслених суперечностей, актуальність, доцільність й об'єктивна потреба розробки ефективної програми соціально-педагогічної профілактики наркоманії зумовили вибір теми магістерського проекту **«Соціально-педагогічна робота з профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах загальної середньої освіти»**.

Об'єкт дослідження – профілактика наркоманії у учнівському середовищі у закладах загальної та середньої освіти.

Предмет дослідження – соціально-педагогічна робота з профілактики наркоманії в учнівському середовищі серед підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Мета дослідження - обґрунтувати теоретичні засади соціально-педагогічної роботи з профілактики наркоманії в учнівському середовищі серед підлітків у закладах загальної середньої освіти, розробити й експериментально перевірити ефективність програми соціально-педагогічної роботи з профілактики наркоманії в учнівському середовищі у закладах загальної та середньої освіти.

Гіпотеза дослідження : соціально-педагогічна робота з профілактики наркоманії в учнівському середовищі серед підлітків у закладах загальної середньої освіти буде ефективною за таких умов: врахована сукупність положень, що складають теоретичні основи організації профілактичної роботи серед підлітків; проаналізовані та враховані чинники та причини вживання наркотичних засобів серед підлітків; розроблена і реалізована комплексна програма профілактики.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети дослідження визначено такі **основні завдання наукового пошуку:**

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття «наркоманії» на основі вивчення соціально-педагогічної літератури;
2. Проаналізувати основні причини поширення підліткової наркоманії у закладах загальної середньої освіти.
3. Визначити сутність та зміст соціально-педагогічної роботи щодо профілактики наркоманії у підлітковому середовищі закладів загальної середньої освіти;
4. Розробити та експериментально перевірити ефективність впровадження програми профілактики наркоманії серед підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для вирішення завдань використано комплекс методів дослідження :

- **теоретичні:** вивчення, аналіз і узагальнення філософської, педагогічної, соціологічної, психологічної та навчально-методичної літератури; порівняння, систематизація, моделювання, системно-структурні та системно-функціональні методи, які дозволили узагальнити теоретичний матеріал з проблем дослідження, з'ясувати й обґрунтувати особливості здійснення соціально-педагогічної профілактики наркоманії серед підлітків;

- **емпіричні:** спостереження, анкетування, тестування, бесіди та інтерв'ю з учнями, з метою здійснення соціально-педагогічної діагностики явища наркоманії серед підлітків у закладах загальної середньої освіти;

- **експериментальні:** соціально-педагогічний експеримент констатувальний та формувальний, що дозволить перевірити ефективність запропонованої програми;

- **статистичні:** обробка та узагальнення науково-теоретичних та дослідно-експериментальних даних (кількісний і якісний аналіз), які забезпечили можливість за здобутими результатами оцінити соціально-педагогічну ефективність проведеного дослідження.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінках, з них 65 сторінок основного тексту. Робота містить 10 таблиць, 3 додатки на 10 сторінках. Список використаних джерел налічує 69 найменувань.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження проблеми соціально-педагогічної роботи з профілактики наркоманії у закладах загальної середньої освіти свідчить про досягнення мети й вирішення завдань наукового пошуку та дає підстави до таких висновків.

Проблема соціально-педагогічної роботи з профілактики наркоманії серед підлітків у закладах загальної середньої освіти становить значний інтерес для українських та зарубіжних дослідників, однак вона не була предметом системних наукових пошуків.

1. На основі вивчення наукових джерел проаналізовано поняття «наркоманії» у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців; визначено основні поняття «наркотики», «наркотизм», «залежність»; схарактеризовано основні види наркотичних речовин та види наркоманії; виявлено характеристики залежності і звикання.

На підставі проведеного аналізу проблеми наркоманії можна зробити висновок про те, що це явище розуміється як форма деструктивної міжособистісної взаємодії школярів, яка виявляється у сукупності соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого психологічного тиску з боку індивіда або групи стосовно індивіда, який свідомо слабше психологічно і не може захистити себе в певній ситуації.

2. Врахування індивідуально-психологічних особливостей підліткового віку дозволили з'ясувати чинники впливу на поширення наркоманії та залежності в учнівському середовищі (персональні чинники, поведінкові, соціальні фактори, сімейні конфлікти, особистісні проблеми); та причини поширення підліткової наркоманії (фізична схильність, непорозуміння між однолітками, погана компанія, складний підлітковий вік, складні стосунки між батьками, доступність у придбанні наркотичних речовин).

3. Особливе значення у вирішенні проблеми поширення підліткової наркоманії має проведення соціально-педагогічної роботи з профілактики цього явища у закладах загальної середньої освіти. Визначено, що соціально-педагогічна профілактика наркоманії — це вид соціальної діяльності, що спрямована на проведення освітньо-профілактичних заходів та реалізацію педагогічних моделей впливу на особистість з метою попередження вживання наркотичних засобів, алкогольних напоїв. Доведено, що профілактика наркоманії повинна ґрунтуватися на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психічному та соціальному розвитку дітей і молоді, у їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності й дозвілля. Досліджено, що основними підходами до організації профілактичної роботи є емоційне навчання, апелювання до цінностей, виховання протидії наркотику, надання альтернативи, вплив однолітків та соціального оточення, зміцнення здоров'я. Встановлено, що соціально-педагогічна робота з профілактики може бути, як первинною, так і вторинною, а також здійснюватися на наступних рівнях: загальному та індивідуальному. Визначено, що зміст соціально-педагогічної профілактики наркоманії повинен передбачати формування установок на життя без наркотиків; поширення профілактичної інформації; формування умінь і навичок здорового способу життя; застереження формування пронаркотичних моделей поведінки; ініціювання педагогічно-змістовної діяльності з профілактичної роботи; організацію заходів щодо виконання програми нормальної поведінки; превентивну роботу з проблем пияцтва, алкоголізму, вживання тютюну серед неповнолітніх і молоді; пропагандистські заходи до міжнародних свят; організаційно-педагогічні заходи щодо створення середовища, яке виховує; педагогічне втручання в ситуацію збоченого пронаркогенним, проалкогольним фоном розвитку окремої особистості і популяційної групи; соціально-педагогічний моніторинг, аналіз, надання рекомендацій, проведення заходів щодо реалізації державних, регіональних,

галузових програм з профілактики наркотизації; залучення різних соціальних інститутів у процес соціалізації дітей і молоді, створення в мережі соціальних служб умов для виявлення соціальних ініціатив, розвитку молодіжного руху та відродження традицій національного виховання; організацію соціально-педагогічної та освітньої роботи з дітьми з сімей групи ризику (індивідуальна та групова робота з батьками й дітьми, з різними категоріями молоді); сприяння установам освіти, комітетам у справах неповнолітніх, спорту, культури та іншим організаціям діяльності з профілактики негативних явищ серед молоді, в організації здорового способу життя неповнолітніх і молоді. Слід зауважити, що одним з важливих чинників у подоланні наркотичної залежності є робота з батьками, їх активна участь у виховному процесі і житті школи, педагогічна освіта батьків.

4. Аналіз теоретичних джерел та проведення первинної діагностики схильності учнів до вживання наркотичних речовин довели необхідність розробки та апробації програми соціально-педагогічної профілактики наркоманії серед підлітків в умовах ЗЗСО. Організація роботи передбачала дослідження на трьох рівнях – констатувальному, формувальному та контрольному. В рамках констатувального етапу нами було визначено методику дослідження та проведено первинну діагностику КГ та ЕГ на основі комплексу взаємопов'язаних бесід, тестувань щодо схильності підлітків до вживання наркотичних речовин та їх обізнаності у цій проблемі.

У рамках формувального етапу відбувалась розробка соціально-педагогічної програми профілактики наркоманії в учнівському середовищі, яка передбачала роботу за трьома напрямками (діагностико-консультативним, інформаційно-просвітницьким, організаційно-діяльним). Однак через об'єктивні обставини, пандемію COVID-19 програму не було впроваджено у визначений термін, тому формувальний та контрольний етапи соціально-педагогічного дослідження не вдалося реалізувати у повному обсязі. Нами були розроблені рекомендації щодо розробки соціально-педагогічних

профілактики наркоманії в учнівському середовищі в умовах закладу загальної середньої освіти.

Виконання вищезазначених завдань дає змогу говорити про успішне виконання магістерського дослідження, теоретичну та практичну базу якого можна використовувати при подальшому вивченні форм, методів та шляхів соціально-педагогічної профілактики явища наркоманії у підлітковому середовищі.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів цієї проблеми. Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на перевірку ефективності розробленої соціально-педагогічної програми профілактики явища наркоманії в учнівському середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблов А. Ф. Деякі проблеми теорії і практики трансформації сучасного українського суспільства. *Вісник Одеського національного університету*. Том 23. Вип. 3 (48). Психологія. 2018. С. 7-22.
2. Аверина Е.В. Антинаркотическое воспитание в школе. *Педагогика*. 2007. № 1. С. 56 - 60.
3. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / [О. В. Безпалько, Н. В. Зимівець, Т. В. Журавель, В.П. Лютий] ; за заг. ред. Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях. К. : ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”, 2007. 190 с.
4. Безпалько О. В. Зміст та напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах. *Проблеми педагогічних технологій*. Випуск 2. Луцьк, 2012.15.с.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
6. Безух К. Узнать, понять, остановить : [о вреде наркотиков]. *Здоровье детей*. 2005. № 5 (1-15 март). С. 34.
7. Белогуров С. Б. Популярно о наркотиках., 1997. с.63.
8. Богданович Л. А. Наркомания: Педагогическая профилактика. *Биология в школе*.2008. № 2.
9. Борисова Е. 100 западных музыкантов, погибших от наркотиков. *Fuzz*. 2017. № 9. С.53-61.
10. Борисова Е. Путь в никуда : [о рок-музыке, алкоголе и наркотиках]. *Fuzz*. 2017. № С. 50-52.
11. Глуган К. В. Гендерні аспекти відносин серед наркозалежних жінок та чоловіків. *Гендерна конструкція соціуму : історія і сучасність* : зб. 86 матеріал. всеукраїнської наук.-практич.конф. (Одеса, 15-16 травня 2019 р.). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 76-80.

12. Глуган К. В. Наркоманія в Україні: причини та проблеми поширення. *Інновації науки XXI століття*, XXXVI Міжнародна науково - практична інтернет-конференція. (м. Вінниця, 18 листопада 2019 року). Вінниця : Ч.12, С. 10-16.
13. Дедловская В. И. Заложники «белой смерти»: (Наркомания). *Физическая культура в школе*. 2013. № 6. С. 75 – 79.
14. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг.ред. І.Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с., с. 151
15. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка* : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. : К. : Академвидав, 2013. 312 с.;
16. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // Відомості Верховної Ради. 1995. № 10. С. 64.
17. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» // Відомості Верховної Ради. 1995. № 10. С. 62.
18. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» // Відомості Верховної Ради. 1995. № 10. С. 60.
19. Зарубіжний досвід профілактики негативних явищ в молодіжному середовищі. *Ресурсний центр – Youth for Health – Молодь за здоров'я*. URL: <http://www.mzz.com.ua/zarubizhnijj-dosvid-profilaktiki-negativnikhyavishh-vmolodizhnomu-seredovishhi.html> (дата звернення 05.12.2019).
20. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.] / авт.-упор.: В. М. Горленко,

В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.

21. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади: метод. матеріали до тренінгу / авт.-упоряд. Н. В. Зимівець ; за заг. ред. Г. М. Лактіонової. К. : Наук. світ, 2004. 205 с.

22. Как распознать наркомана. *Основы безопасности жизнедеятельности*. 2013. №6. С.26 – 27.

23. Как сказать «нет» и не потерять друзей: манипулирование глазами школьного психолога [Электронный ресурс] / И. Финько, С. Кривцова. URL: <http://www.narcom.ru/parents/parents/14.html>.

24. Калениченко Р.А. Практична психологія в системі соціальної роботи: Навч. посіб. К.: КиМУ, 2006. 115 с.

25. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. К., 2001. 218 с.

26. Климович В. Ю. Профилактика наркомании и алкоголизма в школе: Программа. *Справочник руководителя образовательного учреждения*. 2013. № 7. С.63 – 71.

27. Клочко О. О. Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів: монографія. Суми: ФОП Наталуха А.С., 2013. 172 с.

28. Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. К.,1997. 483 с.

29. Кошкина Е. Наркологические расстройства. Какие? Сколько? У кого? : [мнение учёных]. *Нарконет*. 2015. № 4. С. 34 – 38.

30. Курек Н. С. нарушение психической активности и злоупотребление психоактивными веществами в подростковом возрасте, 2001. с. 220.

31. Лапко А. Н. Наркомания как социальное явление. *Закон и право*, 2001. №9

32. Лужецька Н. А. Зарубіжний досвід реалізації державної політики щодо запобігання та протидії наркоманії. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. Вип. 1 (69). С. 81 – 88.
33. Лужецька Н. А. Шляхи удосконалення профілактично просвітницької діяльності із протидії та запобігання наркоманії. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Одеса, 25 жовт. 2013 р.). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. С. 41 – 42.
34. Максименко С. Д. Наркоманія: підходи до профілактики та подолання. Практична психологія та соціальна робота. Київ, 2005. № 10. С. 1 – 3.
35. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: Навч. посібник. К.: ВПЦ "Київський університет", 2002. 308 с.
36. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки. К. : «Либідь», 2011. 520 с.
37. Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В. Соціально-психологічні аспекти профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. К., 2000.
38. Мацуляк Л. А. Неблагополучні сім'ї як чинник негативної соціалізації у суспільстві неповнолітніх. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.. 2010. Випуск 8. С. 685 – 687.
39. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура [пер. с англ. Е. Н. Егоровой.]. М : АСТ «Хранитель», 2006. 873 с.
40. Методичний посібник з профілактики наркоманії та ВІЛ/СНІД у молодіжному середовищі. Київ: Фонд профілактики хімічних залежностей та СНІДу, 2000. 16 с.
41. Національний звіт щодо наркотичної ситуації 2018 (дані 2017 року) для Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності. Україна. Тенденції розвитку, поглиблений огляд з обраних тем / Авт. кол. : Вієвський А. М., Жданова М. П., Сидяк С. В. та ін. К., 2018.

42. Пакин Ю. Наркомания и алкоголизм: проблемы и новые возможности лечения. Киев: ИНСАТ, 2000. 48 с.
43. Панок В. Г. Організація антинаркотичної профілактичної роботи в навчальних закладах. *Науково-методичні засади діяльності психологічної школи*: Навч.-метод. посібник: В 2 т. / За заг. ред. В.Г. Панка, І.І. Цушка. К.: Нікацентр, 2015. Т.2. С. 19—33.
44. Петровский А. В. Быть личностью. М.: Педагогика, 2002, С.22.
45. Пилипенко О. І. Методологічні підходи до соціальної роботи з групами ризику. Сучасна соціологічна парадигма. МАУП, 2010. С. 76 – 80.
46. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: *Закон України* від 15.02.95 р. № 2581 VIII. Дата оновлення 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 17.11.2019).
47. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : *Розпорядження Кабінету Міністрів України* від 28 серпня 2013 р. № 735-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80>.
48. Профілактика вживання наркотиків серед учнівської та студентської молоді: методичний посібник // Журавель Т. В., Самусь В. В., Сергеева К. В., Соловійова О. Д., Строева Н. М.; за ред. Т. В. Журавель. К.: ФО-П Буря О. Д., 2014. 96 с.
49. Психологія особистості; Словник – довідник/ За редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. К.: Рута, 2001. 320с.
50. Пузыревская И. За школу без наркотиков. *Воспитание школьников*. 2012. № 7. С. 38 – 39.
51. Свеженцева Ю. А. Социокультурные аспекты приобщения к наркотикам: качественный анализ проблемы. *Молодежь и наркотики (социология наркотизма)* / Под ред. В.А. Соболева, И.П. Рущенко. Харьков, 2000.

Зуев, А. М. Наркомания и жизнь несовместимы. *ОБЖ. Основы безопасности жизни*. 2010. № 9. С. 43 – 49.

52. Семігіна Т. В. Психологічна реабілітація осіб з хімічною залежністю. К.: Консум, 2009. 61 с.

53. Семігіна Т. В. Соціальна психологічна реабілітація в рамках програми замісної підтримки. К.: Консум, 2007. 51 с.

54. Сердюк О. О. Соціальна робота з особами з наркотичною та алкогольною залежністю: [навч. посіб.] / О. О. Сердюк, Ю. Л. Белоусов. Харків: Нац. ун.т внутрішніх справ, 2006. 303 с.

55. Сидоров Н. Р., Надеждин А. В. Профилактика нарко- и таксикоманий в учреждениях образования. *Образование в современной школе*. 2012. № 10. С. 65 – 72.

56. Сидорова Л. Дети "группы риска": помощь, поддержка, защита. *Социальная педагогика*. 2003. № 2. С. 98 – 100.

57. Синягина Н. Акция «Отцы против наркотиков». *Директор школы*. 2012. № 10. С. 94 – 96.

58. Соболев В. А., Белоусов Ю. Л., Подгорный И. А. Центр первичной профилактики наркотизма: методологическое и организационное обеспечение. Харьков: Финарт, 2002. 180с.

59. Соболев В. А., Сердюк А. А. Наркомания как объект социологического анализа. *Вісник Харківського державного університету*. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Харків, 2000. № 492. С. 167–172.

60. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений Под ред. В. А. Никитина. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002.

61. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ За заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. К.; Центр навчальної літератури, 2004. 256с.

62. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок,

З.О. Гаркавенко, О.Г. Карагодіна, А.С. Шапошнікова. [2-е вид., стереотип.]. – К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.

63. Терніченко А. С. Первинна профілактика наркоманії серед підлітків. *Науково-методичні засади діяльності психологічної школи*: Навч.-метод. посібник: В 2 т. / За заг. ред. В.Г. Панка, І.І. Цушка. К.: Ніка-центр, 2005. Т.2.

64. Торшин А. Проблема наркомании становится реальной угрозой. *Вопросы социального обеспечения*. 2011. № 23 (15 дек.). С. 9 – 10.

65. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник К.: ДЦССМ, 2002. 132 с.

66. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників : монографія / О. В. Тютюнник. Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 350 с.

67. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків : За проектом «Діалог»: Навч.-метод. посібник / О. В. Вінда, О. П. Коструб, І. Г. Сомова, Н. О. Березіна, М. М. Галябарник, С. В. Кириленко. 3-те вид., перероб. і доп. К., 2004. 284 с.

68. Худяков А. В. Клинико-социальные аспекты формирования и профилактики зависимости от психоактивных веществ у подростков. Иваново: Ивановская государственная медицинская академия, 2002, С. 9.

69. Школьная антиалкогольная и антинаркотическая профилактическая политика / Пер. с голландского С. П. Маркелова, А. Е. Пажиной. Харьков: Фонд спасения детей и подростков от наркотиков, 2000. 23 с.

